

Büveyhiler Devleti'nin Kuruluşu ve Bağdat'a Hâkim Olma Süreci (933-945)

Murat ERKOÇ*

Öz

Ziyârî Hanedanlığının kurucusu olan Merdâvîc b. Ziyâr'ın hizmetine giren Alî b. Büveyh'in Kerec valiliğine atanmasıyla birlikte elde ettiği nüfus, Büveyhiler Devleti'nin kuruluş sürecinde etkili olmuştur. Hırslı bir kişiliğe sahip olan Alî b. Büveyh'in Şiraz'ı, kardeşleri Ahmet b. Büveyh'in Kirman ve Ahvaz'ı, Hasan b. Büveyh'in ise İsfahan, Rey ve Cibâl'i alarak Fars ve Hemedan'ı sınırları içerisine dâhil etmesi, Büveyhilerin Rey ve Cibâl kollarının kurulmasını sağlamıştır. Ahmet b. Büveyh, Abbasîlerin elinde bulunan Irak'ı ele geçirmek için birçok kez sefer düzenlemesine rağmen herhangi bir başarı elde edememiştir. Ancak İbn Râik'in ölümünden sonra Emîrül-Umerâlîğe getirilen Tüzün ve İbn Şirzad'ın yeteneksiz olmalarından dolayı Bağdat'ta çıkan karışıklıklara sebebiyet vermeleri üzerine harekete geçen Ahmet b. Büveyh, 945 yılında Bağdat'a girmiştir. Daha sonra hilafet sarayına giderek Abbâsî Halifesi Müstekfî-Billâh'a itaat eden Ahmed b. Büveyh, Rüküddevle unvanı aldıktan sonra Emîrül-Umerâ olarak tayin edilmiştir. Ancak kısa süre sonra Abbâsî Halifesi ile yaşadığı sıkıntılardan dolayı Halife'yi azletmek isteyen Ahmed b. Büveyh, kabul günü Abbâsî Halifesinin Deylemlî askerler tarafından derdest edilmesiyle birlikte Müstekfî-Billâh'ı azlederek gözlerine mil çektirip zindana attırmıştır. Şüphesiz mezhebi olarak Şialığı benimseyen Büveyhilerin Bağdat'ı ele geçirmeleri ile birlikte gelenek haline getirdikleri birtakım uygulamaları, İslam dünyasında Sünnî-Şîî çatışmalarının yaşanmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Büveyhiler, Abbasiler, Hamdaniler, Beridiler, Bağdat.

Establishment of Buwayhid State and the Process of Dominating Baghdad (933-945)

Abstract

The influence of Ali b Buwayh, who entered the service of Merdâvîc b Ziyâr, who was the founder of the Ziyârî Dynasty, with the appointment of the governor of Kerec, was effective in the establishment process of the State of Buwayhids. Ali b Büveyh, who had an ambitious personality, took Shiraz. In contrast, his brothers Ahmet b Büveyh took Kirman and Ahvaz, Hasan b Büveyh took Isfahan, Rey, and Jibâl and included Persia and Hamadan within its borders, He ensured the establishment of Rey and Jibâl branches of Buwayhi. Although Ahmet b Büveyh organized many expeditions to conquer Iraq, which was under the control of the Abbasids, but he did not achieve any success. However, Ahmet B Büveyh took action upon the confusion in Baghdad due to the inability of Tüzün and İbn Şirzad, who was brought to control after Ibn Raik's death, entered Baghdad in 945. Later, Ahmed b Büveyh, who went to the caliphate palace and obeyed the ruling of the Abbasid Caliph, was appointed as Emîrül Umera after receiving the title of Rüküddev. However, Ahmed b Büveyh, shortly after, wanted to expel the Caliph due to the conflicts he had with the Abbasid Caliph, on the day of acceptance, had the eyes of Müstekfî Billah blinded by the Daylam soldiers and had him thrown into dungeons. Undoubtedly, some of the practices of Buwayhis, having adopted Shi'ism as a sect, that turned into tradition upon the capture of Baghdad, caused the Sunni-Shia conflict in the Islamic world.

Key words: Buwayhids, Abbasids, Hamdanis, Beridis Baghdad.

* Öğretim Görevlisi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Gaziantep / Türkiye, e-mail: murat.erkoc@hku.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0003-0640-6493>.

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Erkoç, Murat (2020). "Büveyhiler Devleti'nin Kuruluşu ve Bağdat'a Hâkim Olma Süreci (933-945)". *Küllîye*, 1 (2): 214-231.

Makale Bilgisi / Article Information

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
14 Ağustos 2020	24 Eylül 2020	Araştırma Makalesi	214-231
14 August 2020	24 September 2020	Research Article	

Extended Abstract

There is no exact information about when the Buwayhis, who belonged to a dynasty of Daylam origin, was established. According to the sources, Abu Şuca Büveyh b Fenna, who was a poor fisherman, had three sons named Abu'l-Hasan Ali, Abu Ali Hasan, and Ebû'l-Hasan Ahmed. The fact that Ali b Büveyh, who became one of the leading commanders of the army during the reign of Hasan al-Utruş, the third ruler of Zaydîs who ruled in Daylam and Taberistan, and his son Muhammed b Hasan ad-Dai, brought himself to the forefront in the Zaydî dynasty, which later on laid the foundation of the Buwayhi State. In 928, after entering the service of the Sasani under the command of Makan b Kâki the Emir of the Daylams, the appointment of Alî b Büveyh, who joined the service of Merdavîc Ziyâr, founded the Ziyarî dynasty in Cürcân, Rey, Hamadan, Isfahan, Kazvîn and Taberistan, as the governor of Kerec, was influential in the establishment of the State of Buwayhi. Ali b Büveyh, after being appointed as the governor of Kerec, moved towards Isfahan and won the fight had with Abu'l-Feth Muzaffer b Yâkût the Emir of Isfahan, and captured Errecan and Cürcân. Willing to gain the region of Şiraz, Ali b Büveyh upon arriving at the frontlines of Shiraz having won the battle with Yakut, wrote a letter to Caliph Razi-Billah and declared his loyalty for him and said if the land were to be given him, then he would be willing to pay eight million dirhams annually. Wearing the robe the Caliph had gifted him, Ali b Büveyh carrying the flag, entered the city and succeeded in setting the Persian branch of the Buwayhi State.

Ali b Büveyh, who wanted to take control of the Persian region completely, assigned his brother Ahmed b Büveyh for the conquest of Kirman, which is located on the northern border of Ahvaz in 936. After Ahmed b Büveyh came to the frontlines of Kirman, he broke the agreement he made with el-Kafs and el-Belus tribes. Upon this, he lost the battle against these two tribes. Ahmed b Büveyh, who later took action to take revenge, succeeded in defeating Ali Kelûye. The main reason for conquering Ahvaz for Ahmed b Büveyh was the activities that the Beridî dynasty's impact on Iraq and Caliph Muktedir Billah. Abu Abdullah, a member of the Beridî family, went to Persia in 937 after he lost his fight against Emirü'l-Umera Ibn Raik, despite his rebellion against the Abbasid administration in Vasit, and encouraged Ali b Büveyh to go on a campaign to Iraq. Ahmed b Büveyh, who took action upon this, won the fight he gave against Ibn Râik and Beckem and managed to enter Ahvaz city. However, when Ibn Raik acted again, Ahmed b Büveyh sought help from his brother Hasan b Büveyh. Taking action upon his brother's request for assistance, Hasan b Büveyh retreated after the Caliph and Beckem acted together. However, he first entered Sus and then the city of Vasit, whose Westside was under the control of Beridîs. Hasan b Büveyh later defeated Veşemkir b Ziyar and managed to take Isfahan under control. Thus, Ahmed b Büveyh took Kirman and Ahvaz, and Hasan b Büveyh took the provinces of Isfahan, Rey, and Jibâl and upon including Persia and Hamadan within their borders, enabled the establishment of the Rey and Jibâl branches of the Buwayhis.

Although Ahmad b Büveyh organized many expeditions to capture Iraq, which was under the control of the Abbasids but he could not achieve any success. However, upon the death of İbn Raik, Tüzün and İbn Şirzad's unsuccessful and incapable acts in Emirü'l Umera position, caused chaos in Baghdad, and Ahmed b Büveyh entered Baghdad in 945 to took advantage of this situation. Later, Ahmed b Büveyh, who went to the Caliphate Palace and submitted to the Caliph Müstekfi-Billâh, was appointed as Emirü'l-Umara after receiving the title Rüküddevle. However, after a short while, Ahmed b Büveyh, who wanted to dismiss the Caliph due to the troubles he had with the Abbasid Caliph, dismissed the Müstekfi-Billâh after the Caliph was captured by Daylam soldiers on the day of his admission, and had him blinded and put in prison. Undoubtedly, some of the practices of Buwayhis, having adopted Shi'ism as a sect, that turned into tradition upon the capture of Baghdad, caused the Sunni-Shia conflict in the Islamic world.

1) Giriş

DEYLEM¹ asıllı bir hanedana mensup olan Büveyhîler, 932-1062 yılları arasında Irak ve İran'da hüküm sürmüş bir devlettir. Hazar denizi ile Taberistan arasında yer alan Deylem bölgesi, güneyde Azerbaycan, Kazvin, Tarum ve Rey'in bazı bölgeleri, doğuda Rey'in geriye kalan kısımları ve Taberistan, kuzeyde Hazar denizi ve batıda ise Azerbaycan'ın bazı şehirleri ve Arran bölgelerine sınırı olduğu kaydedilmiştir (Anonim 1999: 112-113; İstahrî 1927: 204; İbn Havkal 1992: II/375). İran kültürüne sahip olduğu halde bazı tarihçilere göre İranlı olmayan Deylem halkı, İranlılar, Türkler ve diğer halkların karışımına nispet edilmiştir (el-İş 1977: 168; Müneymine 1987: 84). Tarihçilerin ve coğrafyacıların itilaf halinde olduğu Deylem halkı, bazılarına göre nesep olarak Hz. Peygamber'e dayanan ve Adnanîler kabilesine mensup olan Beni Dabbe adlı bir Arap kabilesine, bazılarına göre ise Sâsânî hükümdarı Behram Cûr b. Yezdicerd'in (420-438) soyuna mensup oldukları ileri sürülmüştür (el-Kerevî 2008: 82; Müneymine 1987: 84, 97; İstahrî 1927: 205; İbn Havkal 1992: II/375; Öngül 1993: 393).

Deylem halkının konuştuğu dile baktığımız zaman Arapça, Farsça ve Ermeniceden farklı olarak çeşitli dilleri konuştukları ileri sürülmüştür (İstahrî 1927: 205; Müneymine 1987: 85). Ancak Yusuf el-İş, Deylem halkının dil olarak Farsça'yı (el-İş 1977: 168) İbrahim Selman el-Kerevî ise Farsçanın yerel lehçesini konuştuklarını ileri sürmüşlerdir (el-Kerevî 2008: 30). Deylemlîlerin İslâmiyet'in kabulünden önce hangi dilleri konuştuğu hakkında kesin bir bilgi bulunmamasına rağmen Deylem kökenli Büveyhîlerin Farsça konuştukları bilinmektedir. Nitekim Tenuhi, Ahmed b. Büveyh'in Farslı olan Vezir Ebu Ca'fer ez-Zamirî ile yaptığı görüşmede Farsça konuştuklarını aktarmıştır. Yine Tenuhî, Ahmed b. Büveyh ile Halife arasında yapılan konuşmada Halife'nin Farsça bilmemesinden dolayı Vezir ez-Zamirî'nin tercümanlık yaptığını aktarmıştır (1995: II, III/98, 91).

Hız. Ömer döneminde hız kesmeden devam eden fetih hareketleri neticesinde Müslümanlar ile Deylemlîler, ilk defa bu dönemde karşı karşıya gelmişlerdir. 642 yılında Hemedan, Rey ve Azerbaycan'ı istila etmek için harekete geçen Nu'mân b. Mukarrin² komutasındaki Arap ordusu, burada Rey, Azerbaycan ve Deylemlîlerden oluşan on iki bin kişilik ordu ile karşılaşmıştır. Büyüklüğü Nihavend savaşına benzetilen muharebeyi Müslümanlar kazanmasına rağmen Deylem şehrinin alamamışlardır (Müneymine 1987: 87; Taberî 1967: IV/148).

Abbâsî Halifesi Me'mun (813-833) dönemine kadar Deylem şehrine düzenlenen on yedi seferden Müslümanların netice alamaması üzerine Deylem

¹ Hazar denizi ile Taberistan arasında yer alan Deylem bölgesi, güneyde Azerbaycan, Kazvin, Tarum ve Rey'in bazı bölgeleri, doğuda Rey'in geriye kalan kısımları ve Taberistan, kuzeyde Hazar denizi ve batıda ise Azerbaycan'ın bazı şehirleri ve Arran bölgelerine sınırı olduğu kaydedilmiştir bkz. (Anonim 1999: 112-113; İstahrî 1927: 204; İbn Havkal 1992: II/375).

² Sahabe içerisinde hitabetiyle öne çıkan Nu'mân b. Mukarrin, Hz. Peygamber dönemi başta olmak üzere Hz. Ömer döneminde yapılan birçok sefere iştirak etmiştir bkz (Çubukcu 2007: XXXIII/240).

şehri, bağımsızlığını korumaya devam etmiştir (Müneymine 1987: 87). Ancak buna rağmen Tahirîler, Saffârîler ve Samanîler gibi bağımsız ya da yarı bağımsız birçok devletin oluşmasına engel olamamışlardır (Akoğlu 2009: 126). Nitekim Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd (786-809) döneminde Ehl-i Beyt'e karşı alınan tedbirler üzerine Ali evlâdından Yahya b. Abdullah'ın (ö. 237/851) 793 yılında Mâverâünnehir'den Deylem şehrine gelerek burada ayaklanması sonrası (İbn Kesîr 1991: X/167-170) ilk İslâmlaşma faaliyetinin başlaması, (Taberî 1967: VIII/91; Yaşaroğlu 1998: 57) ilerleyen süreçlerde Deylem ve Taberistan'da hüküm süren Zeydîler'in üçüncü hükümdarı Hasan el-Utruş (914-917)³ ve Hasan b. Zeyd sayesinde Zeydî hareketinin ortaya çıkmasına (Müneymine 1987: 91) ve bölgenin Şiiliğin merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Yahya b. Abdullah (ö. 851) tarafından başlayan ve Hasan el-Utruş sayesinde İslâmiyet'i kabul eden Deylem halkının Müslüman olma süreci on üç sene sürmüştür (Mesudî 2004: 253; Müneymine 1987: 92). Böylece Şîa'nın bir kolu olan Zeydîler, Deylem halkının hem Müslüman olmalarını hem de Şiiliği benimsemelerini sağlamışlardır. Hasan el-Utruş ve oğlu Muhammed b. Hasan ed-Dai döneminde ordunun ileri gelen komutanlarından birisi olan (en-Natık 2014: 117; Müneymine 1987: 96) Büveyhî hanedanının kurucusu ve bu hanedanın ilerleyen süreçlerde Cibâl, Fars ve Hüzistan kolunun hükümdarı olan İmâdüddeve Alî b. Büveyh (932-949), Zeydîler hanedanlığında kendisini ön plana çıkartarak Büveyhîler Devletinin temellerinin atılmasını sağlamıştır (Güner 2000: 173).

Çalışmada Deylem bölgesi ile 932-1062 yılları arasında İslâm dünyasının merkezi olan Bağdat'ta hüküm süren ve kuruluşu itibariyle Bağdat'ta mezhep çatışmalarının yaşanmasına neden olan Büveyhîler Devleti'nin Irak, Fars, Hemedan ve Cibâl bölgesindeki faaliyetleri ve fetih hareketleri Arapça ve Türkçe kaynakların tasnifi yapılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Makaledeki iç başlıklar şu şekildedir: Giriş, Şîraz'ın fethi, Kirman'ın fethi, Ahvaz'ın fethi, Bağdat'ın ele geçirilmesi, sonuç ve kaynakça.

2) Şîraz'ın Fethi

Büveyhîlerin ne zaman ortaya çıktıkları hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Tarihçilerin bazı destan ve hikâyelere dayanarak aktardıkları bilgilere göre babaları Ebu Şuca Büveyh b. Fenna adında fakîr bir balıkçıdır⁴ (el-Kerevî 2008: 83; es-Suyutî 2015: 598; İbn Kesîr 1991: XI/173; İbnü'l-Esîr 1987: VII/88; Müneymine 1987: 96-97). Ebu Şucan'ın Ebu'l-Hasan Ali, Ebu Ali Hasan ve Ebu'l-Hasan Ahmed adında üç oğlu vardır (el-Azamî 2012: 43; İbn Kesîr 1991:

³ Tam adı Ebû Muhammed el-Hasan b. Alî b. el-Hasan el-Utrûş el-Hüseynî'dir. el-Utrûş, Abbasîlerin Nişâbur ve Curcân âmili Muhammed el-Hüzîstânî tarafından hapse atıldıktan sonra gördüğü işkencelerden dolayı kulağını kaybetmesi üzerine Utruş lakabı ile anılmıştır bkz (Doğan 1997: XVI/356).

⁴ İbn Kesîr ve el-Kerevî, Ebu Şuca'nın fakir ve sefalet içerisinde olan bir balıkçı olduğunu aktarmışlardır. İbnü'l-Esîr ise bu durumun aksine Ebu Şuca'nın maddî durumunun orta düzeyde olduğunu aktarmıştır.

XI/173; İbnü'l-Esîr 1987: VII/87). Bunlar, 928 yılında Deylemlilerin Emiri Mekan b. Kaki'nin emrinde Samanîlerin hizmetine girmişlerdir (el-Azamî 2012: 43; el-Kerevî 2008: 83; Vefa Muhammed 1996: 16). Ancak daha sonra Cürcân, Rey, Hemedan, İsfahan, Kazvîn ve Taberistan'da Ziyârî Hanedanlığı⁵ kuran Merdâvîc b. Ziyâr'ın (928-935) (el-Azamî 2012: 43; İbnü'l-Esîr 1987: VII/47; Müneymine 1987: 95; Merçil 1992: 496) hizmetine giren Alî b. Büveyh, Makân'a karşı yapılan savaşta büyük başarı göstermesi üzerine Merdâvîc b. Ziyâr tarafından ödüllendirilerek 933 yılında Irak'ta Hemedan bölgesinin güneydoğusunda yer alan Kerec valiliğine atanmıştır (es-Suyutî 2015: 598; el-Azamî 2012: 43; el-İş 1977: 169; el-Kerevî 2008: 88; İbrahim Hasan 1997: III/110; İbn Kesîr 1991: XI/174; İbnü'l-Esîr 1987: VII/89; Müneymine 1987: 121; Vefa Muhammed 1996: 17).

Kerec valiliğine atanan Alî b. Büveyh'in nüfus elde etmeye başlaması karşısında tedirgin olan Merdâvîc, kardeşi Ziyârî Emîri Veşemkîr b. Ziyâr (978-981, 998-1012) ile birlikte hareket ederek Alî b. Büveyh'i Kerec⁶ valiliğinden azletmiştir. Bu gelişme üzerine paniğe kapılan Alî b. Büveyh, Kerec'ten kaçıp İsfahan'a doğru hareket etmiştir. İsfahan önlerine kadar gelen Alî b. Büveyh, İsfahan emiri Ebu'l-Feth el-Muzaffer b. Yâkût'a yazdığı mektupta eman dileyip şehre girmek istemesine rağmen talebi reddedilmiştir. 933 yılında harekete geçen Alî b. Büveyh, Yâkût'un ordusunu hezimete uğrattıktan sonra İsfahan'a girmiştir. Alî b. Büveyh'in İsfahan'a girdiği haberini alan Merdâvîc'in kardeşi Veşemkîr'e haber göndererek büyük bir ordu ile birlikte hareket etmesini istemesi (el-Kerevî 2008: 91-92; İbn Kesîr 1991: XI/174; İbn Miskeveyh 2003: V/158-159; İbnü'l-Esîr 1987: VII/89-90; İbrahim Hasan 1997: III/110; Müneymine 1987: 121-122; Vefa Muhammed 1996: 19-20) üzerine İsfahan ve Şîraz arasında kalan Errecan bölgesine (Fars bölgesinin ilk hududu) giden Alî b. Büveyh, burada Yâkût'u mağlup ettikten sonra çok sayıda ganimet elde ederek güçlü bir duruma gelmeyi başarmıştır (İbn Kesîr 1991: XI/177; İbn Miskeveyh 2003: V/160; İbnü'l-Esîr 1987: VII/90-91; Müneymine 1987: 122; Vefa Muhammed 1996: 21).

Alî b. Büveyh, Errecan⁷ ve Curcân⁸ bölgesini ele geçirdikten sonra Şîraz'ı ele geçirmek istemesine rağmen Ebubekir Muhammed b. Yâkût ve Merdâvîc'ten çekindiği için tereddüt etmiştir. Ancak Nubendecan hâkimi Ebu Talip Zeyd b. Alî'nin ikna etmesi üzerine Şîraz'ı ele geçirmek için ilk önce 933 yılında Nubendecan'a doğru hareket etmiştir (el-Kerevî 2008: 93,-94; İbn Miskeveyh 2003: V/160; İbnü'l-Esîr, 1987: VII/91; Müneymine 1987: 123; Vefa Muhammed 1996: 22-23). Alî b. Büveyh, Nubendecan bölgesine geldiği zaman Yâkût'un Merdâvîc ve Veşemkîr ile ittifak halinde olduğunu öğrenmesi üzerine Kirman bölgesine çekilmek

⁵ Hazar Denizi'nin güneydoğusunda Curcân ve Taberistan'da hüküm süren Deylem asıllı bir hanedandır (928-1090) bkz (Merçil 2003: XLIV/498).

⁶ Kerec, İran bölgesinde bulunan bir şehirdir bkz (Yakût 1977: IV/446).

⁷ Errecan şehri, Fars ve Ahvaz hudutları arasında yer alan bir şehirdir (bkz. Yakût 1977: I/141-143).

⁸ Hazar Denizi'nin güneydoğusunda yer alan Horasan ile Taberistan arasında kalan tarihi bir şehirdir bkz (Yakût 1977: II/119-122).

için Nubendacan'dan ayrılmıştır. Ancak Alî b. Büveyh, Kirman'a giderken İsfahan Emiri Yâkut'un daha erken gelerek yolu kesmesi üzerine iki tarafı karşı karşıya getirmiştir. Alî b. Büveyh, 934 yılında yapılan savaşta Yâkût'u hezimete uğrattıktan sonra Şîraz'a⁹ doğru hareket etmiştir (el-Kerevî 2008: 94; İbn Miskeveyh 2003: V/160-162; İbnü'l-Esîr 1987: VII/97; Müneymine 1987: 123; Vefa Muhammed 1996: 23). Şîraz'a bir fersah kala gönderdiği askerlerin Şîraz sokaklarında yerli halk, köle ve Sudanlılar tarafından saldırıya uğraması sonrası yaklaşık yetmiş kadarının ölmesi üzerine kardeşi Irak Büveyhîlerinin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Ahmed b. Büveyh (945-967), seksen kişiden oluşan askerle birlikte Şîraz sokaklarına girerek bin tane Sudanlıyı öldürmüştür. Bu olay üzerine zor durumda kalan Yâkût'un Şîraz'ı terk etmesi üzerine Alî b. Büveyh, 934 yılında şehri ele geçirmiştir (el-Kerevî 2008: 96-97; İbn Kesîr 1991: XI/177; İbnü'l-Esîr 1987: VII/94-95; Müneymine 1987: 124).

Hırslı bir kişiliğe sahip olan Alî b. Büveyh, 934 yılında Şîraz'ı ele geçirip Fars topraklarına sahip olduktan sonra Halife Râzî-Billâh'a (934-940) yazdığı mektupta Halifeye tabi olduğunu ve bu toprakların kendisine ikta olarak verilmesi karşılığında her yıl sekiz milyon dirhem vereceğini söylemiştir. Halife'nin gönderdiği hil'at'ı giyip sancağı açarak şehre giren Alî b. Büveyh, burada Büveyhîlerin Fars kolunu kurmayı başarmıştır. Ayrıca Halife'ye sözünü verdiği sekiz milyon dirhemi ödemiş (el-Kerevî 2008: 99; İbn Kesîr 1991: XI/177; İbnü'l-Esîr 1987: VII/95; Müneymine 1987: 124).

Şîraz'ın ele geçirilmesinden sonra harekete geçen Merdâvîc'in 934 yılında Ahvaz'ı muhasara altına alması karşısında zor durumda kalan Alî b. Büveyh, Merdâvîc'e sulh teklifinde bulunarak onun adına hutbe okutup kardeşi Hasan b. Büveyh'i rehin olarak vermiştir. Ancak Merdâvîc'in 935 yılında İsfahan'da Türk gulamları tarafından öldürülmesinden sonra Ziyârîler Hanedanlığının zayıflamaya başlaması, Büveyhîlerin daha geniş bir alana yayılma imkânı bulmalarını sağlamıştır (el-Kerevî 2008: 101-103; İbn Miskeveyh 2003: V/172-176; Müneymine 1987: 125; Vefa Muhammed 1996: 27).

Ayrıca Merdâvîc'e bağlı Türk askerlerinin birçoğunun Şîraz'da Alî b. Büveyh'e katılmasıyla birlikte Ziyârîlere ait Hazar Denizi kıyısındaki toprakların bir bölümü, Büveyhîlerin eline geçmiştir (İslâm Tarihi 1988: V/516; Merçil 1996: VI/496). Merdâvîc'in ölümünden sonra Alî b. Büveyh, Halife'yi Huzistan ile ilgili talepleri konusunda sıkıştırarak Merdâvîc'ten sonra kendisinin ikinci önemli kişi olduğunu göstermeye çalışmıştır (İslâm Tarihi 1988: V/515).

3) Kirman'ın Fethi

Fars bölgesini tamamen kontrol altına almak isteyen Alî b. Büveyh, Ahvaz'ın kuzey sınırında bulunan ve stratejik açıdan büyük öneme sahip olan Kirman'ın fethi

⁹ Şîraz şehri, Fars bölgesinin ortasında tarihî ticaret yolu üzerinde bulunan bir şehirdir bkz (Yâkût 1977: III/380-382; Anonim 1999: 100).

için 936 yılında en küçük kardeşi Ahmed b. Büveyh'i (945-967) göndermiştir (el-Kerevî 2008: 109; İbn Hallikân 1978: 175; İbn Kesîr 1991: XI/184; İbnü'l-Esîr 1987: VII/124; Müneymine 1987: 125; Vefa Muhammed 1996: 30; Güner 2000: XXII, 174). Samani Devleti'ne tabi olmasına rağmen uzak olduğu için savunmasız bir halde bulunan Kirman şehrinin ele geçirilmesi, Irak ile bağlantıyı sağladığı için Ahvazın fethini kolaylaştıracaktır (el-Kerevî 2008: 109). Ahmed b. Büveyh, ilk önce 936 yılında Kirman'ın batısında bulunan Sircan bölgesine gelerek burada vergileri tahsil edip askerlerine dağıtmıştır. Daha sonra Ahmed b. Büveyh, Kirman şehrine bağlı Ciruft kasabasına gelerek burada el-Kafs ve el-Belûs kabilelerinin reisi Resûl Alî b. Zencî olarak bilinen Alî Kelûye ile görüşmüştür. Alî Kelûye, geleneklerine göre buldukları bölgeye gelen her sultana iltifat ve itaat ederek onlara belli miktar vergi öderdi. Ahmed b. Büveyh, kendisine para teklif edilmesi üzerine ağabeyi Alî b. Büveyh'e durumu bildirdikten sonra Alî Kelûye'nin Ciruft Kasabasına 10 fersah mesafede bulunan bölgeye çekilmesi, kendisine rehine bırakılması ve adına hutbe okutulması şartıyla Ciruft'a gireceğini söylemesi üzerine iki taraf arasında antlaşma yapılmıştır. Ayrıca antlaşma gereği Ciruft kasabası, her yıl bir milyon dirhem karşılığında ikta olarak Alî Kelûye'ye verilmiştir.

İki taraf arasında sulh yapılmasına rağmen kâtip Ebu'l-Hüseyin Ahmed ve bazı devlet ricâli, hazırlıksız olan Alî Kelûye'nin askerlerini gafil avlayarak savaşılmaya yönünde Ahmed b. Büveyh'i kışkırtmaya başlamıştır. Bunun üzerine sulhu bozarak gece yarısı hareket eden Ahmed b. Büveyh, beklemediği bir anda Alî Kelûye'nin adamları tarafından gafil avlanarak hezimete uğramıştır. Askerlerinin çoğunun öldüğü bazılarının ise esir düştüğü mücadelede ağır yaralanan Ahmed b. Büveyh'in sağ kolunun yarısı ile sol elindeki bazı parmakları kopmuştur. Bu olay üzerine Alî Kelûye, Alî b. Büveyh'e haber göndererek yaşanan hadiseden dolayı özür dileyip yapılan sulh'e rağmen kardeşinin saldırdığını buna rağmen kendisinin sulhe bağlı kalacağını söylemesi üzerine Ali b. Büveyh, Şiraz kadısı, Ebu'l-Abbas el-Hannat ve Ebu'l-Fazıl el-Abbas'ı göndererek özrünü kabul etmiştir. Buna karşılık Alî Kelûye ise tutsak edilen İsfehdost ve diğer esirleri serbest bırakmıştır. Tedavi süreci bittikten sonra askerleriyle birlikte intikam almak için harekete geçen Ahmed b. Büveyh, Alî Kelûye'nin üzerine yürüyerek onu hezimete uğratıp el-Kafs ve el-Belûs kabilelerine eziyet ettikten sonra Alî b. Büveyh'e mektup yazarak Alî Kelûye'yi yendiğini bildirmesi üzerine Alî b. Büveyh, bulunduğu yerde kalmasını isteyerek herhangi bir fetih hareketinde bulunmasını istememiştir (el-Kerevî 2008: 108-113; İbn Miskeveyh 2003: V/199-201; İbnü'l-Esîr 1987: VII/124-125; Müneymine 1987: 125-126).

4) Ahvaz'ın Fethi

Kirman seferinden sonra Ahmed b. Büveyh'in Ahvaz'ı ele geçirmek istemesinde Abbasi Halifesi Muktedir-Billâh (908-932) ve halefleri döneminde

Irak'ta yaşanan siyasi olaylara neden olan Berîdî ailesinin¹⁰ faaliyetleri etkili olmuştur. 928 yılında Ahvaz'da vergi toplamakla görevlendirilen Beridî ailesinden Ebu Abdullah, kardeşleri Ebu'l-Hüseyin ve Ebu Yusuf'un yaklaşık dört milyon dirhem gelir elde etmelerini sağlamıştır. Abbâsîler döneminde elde ettikleri makamları sömüren Berîdîler, iki yıl sonra tevkif edilmelerine rağmen iki yüz bin dirhem fidyeyi ödeyerek 933 yılında yeniden Ahvaz'a hâkim olmuşlardır. Ayrıca dostları hattatlığı ile ünlü İbn Mûkle'nin (ö. 940) Bağdat'ta vezir olmasıyla birlikte vergi ödemeyi kabul etmeyen Berîdîler, halkın mallarına zorla el koymaya başlamışlardır (el-Kerevî 2008: 114; Özeydın 1992: V/501). Irak'ta yaşanan gelişmeler karşısında Halife Razî-Billâh, (934-940) Abbâsî Devleti'nin ilk Emîrû'l-Umerâsı olan Ebû Bekr Muhammed b. Râik'in (ö. 942) tavsiyesi üzerine 936 yılında askerleriyle birlikte Vasıt'a¹¹ giderek Abbâsî yönetimine karşı isyan eden Ebû Abdullah Muhammed'i cezalandırmak istemiştir (el-Kerevî 2008: 114; İbn Miskeveyh 2003 V/201-202; İbnü'l-Esîr 1987: VII/127; İbnü'l-Verdî 1996: I/ 260).

Halife Razî-Billâh, Ebû Abdullah'a vergiyi zamanında ödemesini ve tutsak ettiği askerlerin teslim edilmesi halinde affedeceğini aksi takdirde kendisiyle savaşaacağını söylemiştir. Ebu Abdullah'ın halife ile olan sulhu yenileyip yılda üç yüz altmış bin dinar vergiyi taksitle ödemeyi ve askerleri teslim etmeyi kabul etmesi üzerine Ahvazın idaresi kendisine yeniden verilmiştir. Ancak Ebû Abdullah, 937 yılında Halife ve İbn Râik'in Bağdat'a dönmesinden sonra sulhe aykırı hareket etmeye devam ettiği gibi İbn Râik'in Fars bölgesinde Büveyhîler ile savaşmak için gönderdiği Cafer b. Verkai'ye sözünü verdiği orduyu teslim etmeyerek Fars'a gitmesini engellemiştir. Daha sonra Basra'ya giden Ebû Abdullah, burada verdiği hutbede İbn Râik ve Naibi Muhammed b. Yezdad'ın halka zulmettiği için vergi ödemeyi ve askerlerin teslim edilmesini reddettiğini söyledikten sonra İbn Râik'in Horasan bölgesine gönderdiği Huceriyye askerlerini kendi safına çekerek İbn Râik'e karşı hareket etmelerini sağlamıştır. Ebû Abdullah'ın Ahvaz'dan sonra Basra'yı da ele geçirmesi üzerine İbn Râik, ilk olarak Naibi Muhammed b. Yezdad'ı Basra'ya göndermiş ancak herhangi bir başarı elde edememesi üzerine daha sonra X. yy'ın ilk yarısında Abbâsîlerin hizmetinde bulunan Beckem adındaki Türk komutanı (ö.941), 270 kişiden oluşan Türk askeri ile birlikte Ahvaz'a göndermiştir. Beckem'in Berîdîleri yenerek Ahvaz'ı tamamen kontrol altına almasından sonra (el-Kerevî 2008: 114-117; İbn Kesîr 1991: XI/187; İbn Miskeveyh 2003: V/202-212; İbnü'l-Esîr 1987: VII/127-130) Ebu Abdullah ve kardeşlerinin yanlarına üç yüz bin dinar alarak Basra'ya kaçması üzerine (Özeydın 1992: V/502) İbn Râik, Vasıt'tan Basra'ya doğru hareket ederek Beridîler'in bulunduğu bölgeyi kuşatma altına almıştır. İbn Râik'in karşısında zor durumda kalan Ebû Abdullah, 937 yılında Fars'a

¹⁰ Berîdî ailesi, Abbasi Halifesi Muktedir-Billâh ve halefleri zamanında Irak'taki siyasî olaylar önemli rol oynamışlardır. Bunlar Basra sâhib-i berîdî'nin çocukları olduklarından dolayı Berîdî nisbesiyle meşhur olmuşlardır bkz (Özeydın 1992: V/501).

¹¹ Irak'ın güneyinde Kûfe ile Basra arasında yer alan Vâsıt şehri, Emevîlerin Irak Valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî tarafından inşa edilmiştir bkz (İbnü'l-Fakih 1996: 260-276).

gidip Alî b. Büveyh'e sığınarak onu Irak seferine çıkması için teşvik etmiştir. Ebû Abdullah'a güvenmeyen Alî b. Büveyh, Ebû Abdullah'ın oğulları Ebu'l-Hasan Muhammed ve Ebu Cafer el-Feyyaz'ı rehin aldıktan sonra hilafetin elinde bulunan Ahvaz'ı almak için Ahmed b. Büveyh komutasındaki orduyu göndermiştir. Ahmed b. Büveyh'in Ahvaz'a doğru hareket ettiğini öğrenen İbn Râik, Beckem'i Ahvaz bölgesine göndermek istemesine rağmen Beckem, Ahvaz şehrinin kendisine yüz otuz bin dinar karşılığında ikta olarak verilmesini talep etmiştir. İbn Râik'in bu talebi kabul etmesi üzerine harekete geçen Beckem, Errecan'a ulaşan Ahmet b. Büveyh'i karşılamak için Vasit şehrine gelmiştir. Burada yapılan savaşta Türk askerlerinin günlerce süren şiddetli yağmurun etkisinden dolayı oklarını kullanamamaları mağlup olmalarına ve Ahvaz'a çekilmelerine neden olmuştur (el-Kerevî 2008: 118-119; İbn Miskeveyh 2003: V/213-214; İbnü'l-Esîr 1987: VII/134).

Ahmed b. Büveyh, 938 yılında Beckem'in Muhammed b. Yenal et-Tercümenî komutasında Askerimükrîm'e gönderdiği orduyu on üç gün süren savaş sonrası hezimete uğratması üzerine Ebu Abdullah ile birlikte Ahvaz'a giderek burada otuz beş gün boyunca konaklamışlardır. Ancak otuz beş gün sonra gizli bir şekilde Bâsiyan'a kaçan Ebu Abdullah, Ahmed b. Büveyh'e yazdığı mektupta yorulduğu için kaçtığını ileri sürmüştür (el-Kerevî 2008: 121; İbn Miskeveyh 2003: V/214; İbnü'l-Esîr 1987: VII/135).

Şüphesiz Ebû Abdullah'ın kaçmasındaki asıl sebep, Ahmed b. Büveyh'in Ebu Abdullah'tan Veşemkîr ile İsfahan'da savaştan kardeşi Rey ve Cibâl Büveyhî Emîri Hasan b. Büveyh'e (943-976) askeri yardım göndermesini istemesidir. Ebû Abdullah, Ahmed b. Büveyh'e dört bin kişiden oluşan bir ordu getirdikten sonra Deylem ve Rey arasında askerlerin bulunmasının fitneye sebebiyet vereceğini bu yüzden askerlerin önce Sus'a daha sonra İsfahan'a gönderilmesi gerektiğini teklif etmiştir. Ahmed b. Büveyh, teklifi kabul ettikten sonra askerleri Hüsnü Mehdî'ye getirip su yolu üzerinden Vasit'a götürmesini istemesi üzerine Ebû Abdullah, Fars Valisi Yâkût'un katledilmesini hatırlayarak kendisine tuzak kurulduğunu düşünerek kabul etmemiştir (el-Kerevî 2008: 121; İbn Miskeveyh 2003: V/214-215; İbnü'l-Esîr 1987: VII/135).

Bu gelişmeler üzerine Basra'dan Bâsiyan'a kaçan Ebû Abdullah, burada Ahmet b. Büveyh'e haber göndererek kardeşi Alî b. Büveyh'e sözünü verdiği on sekiz milyon dirhemi ödeyebilmesi için Ahvaz'a dönmesi gerektiğini söyleyerek bölgeden ayrılmasını istemiştir. Ağabeyinin öfkesinde çekinen Ahmed b. Büveyh, Ahvaz'dan ayrılmayı kabul ederek Askerimükrîm'e çekilmiştir. Ancak Ebu Abdullah'ın kendisini güvence altına alabilmek için askerlerin Askerimükrîm'den Sus'a çekilmesi yönünde teklifte bulunması üzerine Ebu Cafer es-Seymerî ve Ebu'l-Hasan el-Mafruhî, Ahmed b. Büveyh'e Ebu Abdullah'ın tuzak kurmuş olabileceğini bu yüzden teklifi kabul etmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Ahmed b. Büveyh ve Ebu Abdullah arasında yaşanan gelişmelerden istifade etmek isteyen Beckem, Kürt, Arap, Haşir, Esbat ve Müvelledinlerden oluşan bin kişilik askeri ile birlikte Sus ve

Cüncişapur'u ele geçirmek için Ahvaz sınırına kadar yaklaşmıştır. Büveyhî ordusu içerisinde bazı askerlerin ayaklanıp Fars'a geri dönmeleri üzerine zor durumda kalan Ahmed b. Büveyh, ağabeyi Alî b. Büveyh'ten yardım istemiştir. Deylem'den üç yüz adam ve beş yüz bin dirhem gönderilmesinden sonra harekete geçen Ahmed b. Büveyh'in Ahvaz'a ait bazı yerleşim yerlerini ele geçirmesi üzerine Ebu Abdullah, Basra'ya kaçarak oraya yerleşmiştir (el-Kerevî 2008: 123-124; İbn Miskeveyh 2003: V/215-216; İbnü'l-Esîr 1987: VII/135-136).

Ahvaz şehrine girdikten sonra halkın genel olarak Ahmed b. Büveyh'e itaat etmesi şehri ele geçirme sürecini kolaylaştırmıştır. Ahvazın ele geçirilmesinden sonra hudutlarının Tertekiz'den Kirman'ın doğusuna, sahra üzerinden İran ülkesine kadar ulaşmasıyla birlikte Büveyhîler, kurulma sürecini tamamlamasına rağmen Ahmed b. Büveyh, Irak'a inmekte acele etmemiştir (el-Kerevî 2008: 122).

Ahmed b. Büveyh'i Ahvaz şehriden çıkartmak isteyen İbn Râik, Alî b. Halef et-Tayyab'ı Ahvaz'ın vergi işlerinden sorumlu olarak atayıp Beckem'i Büveyhîler ile savaşması için ikna etmesini istemiştir. Beckem'in ikna olduktan sonra 939 yılında Vasıt'a giderek bölgedeki mallara el koyması, (el-Kerevî 2008: 122; İbn Miskeveyh 2003: V/216-217; İbnü'l-Esîr 1987: VII/136) 939 yılında Ebu Abdullah tarafından Sus'a gönderilen ordunun Deylemli askerleri mağlup etmesi üzerine Ebu Cafer es-Semurî'nin kendisini korumak için kaleye sığınmasından sonra Ebû Abdullah'ın Basra'dan Ahvaz'a doğru hareket edeceğinden endişelenen Ahmed b. Büveyh, kardeşi Hasan b. Büveyh'ten yardım istemiştir. Kardeşinin yardım istemesi üzerine Hasan b. Büveyh, önce Sus'a daha sonra batı tarafı Berîdîlerin elinde olan Vasıt'a girmiştir. İbn Râik'in yerine Emîru'l-Umerâ olarak tayin edilen Beckem'in Vasıt'tan Ahvaz'a oradan Bağdat'a dönmesi (el-Kerevî 2008: 123; İbn Miskeveyh 2003: V/227) üzerine Hasan b. Büveyh, Vasıt'ın batı tarafını da almak istemiştir. Ancak Abbasi Halifesi Razî-Billâh ve Beckem'in harekete geçtiğini duyunca geri çekilmek zorunda kalmıştır. Hasan b. Büveyh, daha sonra Veşemkîr'i yenerek İsfahan'ı da almayı başarmıştır. Hasan b. Büveyh'in 943 yılında Rey ve Cibâl vilayetlerini ele geçirmesiyle birlikte (İbn Miskeveyh 2003: V/227; İbn Kesîr 1991: XI/191; İbnü'l-Esîr 1987: VII/148; Güner 2008: XXXV/285) Fars ve Hemedanı da dâhil ederek devletin temellerini oluşturmuşlardır (el-İş 1977: 169).

5) Bağdat'ın Ele Geçirilmesi

Alî b. Büveyh Fars eyaletine, Hasan b. Büveyh Cibâl bölgesine sahip olurken Ahmed b. Büveyh ise Hûzistan bölgesini ele geçirmesiyle birlikte İran'ın batı ve güneyinde yer alan bölgeler Büveyhîlerin idaresi altına girmiştir. Şüphesiz Büveyhîlerin Hûzistan'a sahip olması Irak ile yakinen ilgilenmesinde etkili olmuştur (Merçil 1992: VI/496). Büveyhîlerin aşağı Irak'ı kontrol altına aldıktan sonra Hilafetin merkezini tehdit etmesi üzerine Emîru'l-Umerâ Beckem, Büveyhîlere karşı Ebû Abdullah el-Berîdî ile antlaşma yaparak onu Vasıt valiliğine ve vezirlik makamına atamıştır. Ancak Ebû Abdullah'ın Emîru'l-Umerâlık'ta gözü olduğu için

Beckem tarafından 940 yılında azledilmiştir (Yıldız 1992: V/288). Beckem'in 941 yılında Ebu Abdullah'ı ve ordusunu hezimete uğrattığı seferden dönüşü esnasında eşkiyalar tarafından öldürülmesi üzerine Türkler, Emîrû'l-Umerâlık için daha önce Beckem tarafından tutsak edilen Tekinek'i kaçırp Bağdat'a götürerek Halife Muttakî-Lillâh'a itaatlerini bildirmişlerdir (İbn Miskeveyh 2003: V/237; İbnü'l-Esîr 1987: VII/149; Sulî 1979: 199).

Beckem'in öldürülmesinden sonra ordu komutanlarının Türkler tarafından öldürüldüğünü ileri süren Deylemlîlerin liderleri olarak Ebu Abdullah'ı seçmeleri, Halife Muttakî-Lillâh'ı (940-944) zor durumda bırakmıştır. Bu gelişme üzerine Vasıt'tan Bağdat'a gelen Ebû Abdullah, 941 yılında şehri işgal ettikten sonra Emîrû'l-Umerâlık makamına getirilmiştir. Ancak Bağdat'a gelmeden önce Halife'den Türk ve Deylemlî askerlerin maaşlarının ödenmesi için talep ettiği beş yüz bin dinarı dağıtmaması, Bağdat'ta isyanın çıkmasına neden olmuştur. Berîdîler, yaklaşık bir ay süren isyan ve halkın tepkisi sonucu Bağdat'tan ayrılmak zorunda kalmışlardır (el-Kerevî 2008: 153-154; İbn Miskeveyh 2003: V/237; İbnü'l-Esîr 1987: VII/155-156; Güner 2006: XXXII/223).

Berîdîlerin Bağdat'tan ayrılmasından sonra Emîrû'l-Umerâlığa bir kez daha getirilen İbn Râik, (İbnü'l-Esîr 1987: VII/157; Sulî 1979: 209) Vasıt ve Basra'da vergi ödemeyen Berîdîlerin meselesini çözmek için Vasıt'a giderek burada Berîdîler ile yılda yedi yüz bin dinar karşılığı antlaşmaya varmıştır. Ancak İbn Râik'in Berîdîler ile antlaşma yapması, Tüzün ve Nüştekin gibi Türk komutanların İbn Râik'e karşı ayaklanarak Berîdîlerin ordusuna katılmalarına neden olmuştur (el-Kerevî 2008: 158; İbn Miskeveyh 2003: V/244-245; Güner 2006: XXXII/223).

Bir süre sonra Türkler ve Deylemlîler'den oluşan orduyla birlikte Vasıt'tan hareket eden Ebu Abdullah'ın kardeşi Ebu'l-Hüseyin el-Berîdî'nin 942 yılında Bağdat'ı işgal etmesi üzerine Abbasi Halifesi Muttakî-Lillâh ve İbn Râik, Bağdat'tan ayrılarak Musul'a kaçmışlardır. Berîdîler, Bağdat'a girdikten sonra Halife'nin sarayı başta olmak üzere Bağdat'ı yağmalamışlardır. Halife Muttakî-Lillâh'ın oğlu Emir Ebu Mansur'da Bağdat'tan Musul'a kaçmıştır (el-Kerevî 2008: 158-159; İbn Kesîr 1991: XI/202; İbn Miskeveyh 2003: V/245-246; İbnü'l-Esîr 1987: VII/160-161; Nuveyrî 2004: XXIII/2004, 92-93; Sulî 1979: 223-224).

Berîdîlerin Bağdat'ı işgali karşısında zor durumda kalan Muttakî-Lillâh ve İbn Râik, Hamdanîlerin Musul kolunun kurucusu Ebû Muhammed'den yardım istemişlerdir. Bu durumdan istifade eden Ebu Muhammed, Emîrû'l-Umerâlığa sahip olmak için kardeşi Seyfüddevle'yi göndererek İbn Râik'in suikastla öldürülmesini sağlamıştır. İbn Râik'in ölmesi üzerine Emîrû'l-Umerâlığa Halife Muttakî-Lillâh tarafından Nâsîrüddevle lakabı verilen Ebu Muhammed getirilmiştir (929-967). Ayrıca kardeşi Ebû'l-Hasan'a ise Seyfüddevle lakabı verilmiştir (944-967) (el-Kerevî 2008: 160; İbn Kesîr 1991: XI/202; İbn Miskeveyh 2003: V/247; İbnü'l-Esîr 1987: VII/162; Nuveyrî 2004: XXIII/94; Sulî 1979: 224-228).

Halife Muttakî-Lillâh'ın Nâsırüddeve, ile birlikte 942 yılında Bağdat'a yaklaştıkları haberini alan Ebû'l Hüseyin el-Berîdî'nin ordusuyla birlikte Vasıt'a kaçması, Halife'nin hiçbir engelle karşılaşmadan Bağdat'a girmesini sağlamıştır (el-Kerevî 2008: 161; İbn Kesîr 1991: XI/203; İbnü'l-Esîr 1987: VII/163; Nuveyrî 2004: XXIII/94-95). Ancak halktan alınan ağır vergiler, kıtlık, pahalılık ve salgın hastalıkların ortaya çıkması, halkın Nâsırüddeve'ye karşı düşmanlığının artmasına neden olmuştur (Güner 1996: XXXII/403). Bağdat'ta yaşanan olaylar üzerine Tüzün ve Hachâc önderliğinde ayaklanan Türk askerleri, Hamdanîlere karşı harekete geçmiştir. Kil kasabasında yapılan savaşta Hamdanîlerin Halep kolunun kurucusu olan Seyfüddeve'nin hezimete uğraması üzerine Nâsırüddeve, Halife'nin Bağdat'ta kalması yönündeki ısrarlarına rağmen Emîrû'l-Umerâlîği bırakarak Musul'a gitmiştir. Bunun üzerine Halife Muttakî-Lillâh, Seyfüddeve'ye kendisini Emîrû'l-Umerâ olarak atamak istediğini söyleyerek dört yüz bin dinar göndermiştir. Seyfüddeve, Bağdat'a giderken Tüzün'ün Vasıt'tan Bağdat'a doğru geldiğini öğrenmesi üzerine Musul'a kaçmıştır. Hamdanîlerin Bağdat'tan ayrılmasından sonra Emîrû'l-Umerâlîğe Tüzün atanmıştır (el-Kerevî 2008: 161-163; İbn Kesîr 1991: XI/205; İbnü'l-Esîr 1987: VII/171-173; Nuveyrî XXIII, 2004, 95-96; Sulî 1979: 242).

Ancak Tüzün'ün Ebû'l-Hüseyin el-Berîdî ile kendisine karşı ittifak kurduğunu düşünen Abbâsî Halifesi Muttakî-Lillâh, Bağdat'tan Musul'a kaçarak Hamdanîlere sığınmıştır. Bu olay üzerine Musul'a hareket eden Tüzün, Nâsırüddeve'den Halife'nin teslim edilmesini istemesi üzerine Halife Muttakî-Lillâh, paniğe kapılarak Rakka'ya kaçmıştır (İbn Kesîr 1991: XI/207; İbn Miskeveyh 2003: V/259; İbnü'l-Esîr 1987: VII/178; İbnü'l-İmrân 1999: 175).

Bu arada hilafetin merkezi Bağdat'ı ele geçirmenin peşinde olan Ahmed b. Büveyh, Tüzün'ün Bağdat'tan ayrılmasından istifade ederek hem vergileri toplamak hem de Berîdîlerin Tüzün'e karşı askeri yardımda bulunacaklarının sözünü vermesi üzerine Vasıt'a gitmiştir. Bu gelişme üzerine Tüzün'ün Nâsırüddeve ile sulh yapıp Bağdat'a dönmesi üzerine iki taraf Gubabu Humejd'de karşı karşıya gelmiştir. Günlerce süren savaşta Ahmed b. Büveyh'i hezimete uğratan Tüzün, Diyala nehrinin diğer tarafına geçtikten sonra Bağdat'a giden köprüleri yıktırarak çadırları buraya kurdu muştur. Daha sonra Tüzün'ün ikmal yollarını kesmesi Büveyhîler'de açlık ve susuzluk sonrası birçok askerın ölmesine neden olmuştur. Zor durumda kalan Ahmed b. Büveyh'in geri çekildiği esnada Tüzün tarafından gönderilen Tekin eş-Şîrazî komutasındaki beş yüzü Türk, bini ise Arap ve Farşlılardan oluşan askerlerin 944 yılında saldırıya geçmeleri üzerine ağır bir zayıat veren Ahmed b. Büveyh, Sus'a çekilmek zorunda kalmıştır. Böylece Bağdat'ı ele geçirmek isteyen Ahmed b. Büveyh'in ilk girişimi sonuçsuz kalmıştır (el-Kerevî 2008: 172-173; İbn Kesîr 1991: XI/207-208; İbn Miskeveyh 2003: V/260; İbnü'l-Esîr 1987: VII/ 179; Sulî 1979: 262-263).

Sulî'ye göre aldığı mağlubiyetten kısa bir süre sonra askerlerini toplayarak

Bağdat önlerine kadar gelen Ahmed b. Büveyh, halka yaptığı konuşmasında buraya Halife Muttakî-Lillâh'ın emriyle geldiğini söylemiştir. Halife'nin Bağdat'tan kaçması, halkın Ahmed b. Büveyh'in sözlerine itaat etmelerini sağlamıştır. (Sulî 1979: 263-264) Bu arada 944 yılında Muttakî-Lillâh'tan sonra Halifelik makamına Müstekfî-Billâh gelmiştir (944-946). Ertesi yıl Tüzün'ün 945 yılında ölmesi üzerine Deylemlî ve Türk askerler, Emîrû'l-Umerâlîğe Tüzün'ün kâtibi Ebu Cafer İbn Şirzad'ın getirilmesi için Halife Müstekfî-Billâh'a giderek taleplerini bildirmişlerdir. Halife, askerlerin baskısı karşısında İbn Şirzad'ı Emîrû'l-Umerâ olarak tayin etmeye mecbur kalmıştır. Ancak İbn Şirzad'ın Emîrû'l-Umerâ olmasından sonra askerlerin maaşlarını arttırılması sonrası tüccar, küttâb, işçi ve diğer kesimlerden yüksek miktarda vergi alınarak insanlara zulmedilmesi, Bağdat'ta büyük karışıklıkların yaşanmasına neden olmuştur. Bu arada İbn Şirzad, göreve başladıktan sonra Türk komutanlardan Yinal Güşe'yi Vasıt'a vali olarak tayin etmiştir. Yinal Güşe, vali olduktan sonra Ahvaz'da bulunan Ahmet b. Büveyh'in hizmetine girmiştir (İbn Kesîr 1991: XI/211; İbn Miskeveyh 2003: V/274-275; İbnü'l-Esîr 1987: VII/205; Müneymine 1987: 127; Nuveyrî 2004: XXIII/103; Ağırakça 1989: 608). Şüphesiz Yinal Güşe'nin Ahmed b. Büveyh'e itaat etmesi, Büveyhîlerin Abbâsî Halifeliğine karşı nüfus elde etmesinde etkili olmuştur.

Ahmed b. Büveyh'in Yinal Güşe ile birlikte Ahvaz'dan Bağdat'a doğru hareket ettiği haberini alan Deylemlîler ve Türkler, Ahmed b. Büveyh'e karşı savaşmak için hazırlık yapmışlardır. Ahmed b. Büveyh'in Bacisra'ya yaklaşması, başta Halife Müstekfî-Billâh ve İbn Şirzad olmak üzere halkta büyük paniğe sebebiyet vermiştir. Halife, İbn Şirzad ile birlikte korktuklarından dolayı saklanmalarına rağmen şehirde bulunan Türklerin buradan ayrılıp Musul'a gitmeleri üzerine daha sonra saraya dönmüştür.

Ahmed b. Büveyh, 945 yılında Bağdat'a girdikten sonra karargâhını Babu eş-Şemasiyye'ye kurmuştur. Ertesi gün hilafet sarayına giderek Müstekfî-Billâh'ın huzuruna çıkan Ahmed b. Büveyh, uzun süre ayakta bekledikten sonra iman üzerine yemin ederek Halife'ye biat etmeye başlamıştır (Ebu'l-Ferec 1995: XIV/42; el-Kerevî 2008: 176-177; ez-Zehebî 1985: 46; İbn Kesîr 1991: XI/212; İbn Miskeveyh 2003: V/275; İbnü'l-Esîr 1987: VII/205-206; Müneymine 1987: 127; Nuveyrî 2004: XXIII/104).

Ahmed b. Büveyh, aynı zamanda Halife'nin kâtibi Ebu Ahmed eş-Şîraz, Kahramanesi¹² Âlem, Ebû Abdullah Ümmü Musa, Kadısı İbn Saib ve Hacibî Ebû'l-Abbas Ahmed b. Hakan'a zarar vermeyeceğine dair de yemin etmiştir¹³ (el-Kerevî 2008: 177; İbn Miskeveyh 2003: V/275). Yemin töreninden sonra “*Emîrû'l-Umerâ*” olarak tayin edilen Ahmed b. Büveyh'e Halife Müstekfî-Billâh tarafından

¹² Kahramane: Ev işleri ya da gelir giderlerden sorumlu olan kimsedir bkz (el-Anisi 1932: 59; Tenuhi 1995: IV/179)

¹³ İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Ferec, İbn Kesîr, Nuveyrî, Zehebî ve Müneymine'nin eserlerinde Ahmed b. Büveyh'in isimleri zikredilen kişiler için yemin ettiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

“*Muizzüddeve*” ağabeyi Ali b. Büveyh'e “*İmâdüddeve*”, ortanca kardeşleri Ebû Ali Hasan b. Büveyh'e ise “*Rüknüddeve*” lakabı verilmiştir. Ayrıca Halife Müstekfî-Billâh künyelerinin ve lakaplarının yazılı olduğu dirhemlerin ve dinarların basılmasını istemiştir (Ebû'l-Ferec 1995: XIV/43; el-Kerevî 2008: 177; ez-Zehebî 1985: 46; İbn Kesîr 1991: XI/212; İbn Miskeveyh 2003: V/275; İbnü'l-Esîr 1987: VII/ 206; Nüveyrî 2004: XXIII/104).

Ancak kısa süre sonra Ahmed b. Büveyh, Halife Müstekfî-Billâh ile arası açıldığı için onu azletmiştir. Ahmed b. Büveyh'i Halife'yi azletmeye sevk eden sebeplere baktığımız zaman birincisi, Halife'nin Kahramanesi Âlem tarafından başta Ahmed b. Büveyh olmak üzere emirlerin, Türk ve Deylemlî komutanların davet edildiği büyük şöendir. Ahmed b. Büveyh, bu şöenin Halife Müstekfî-Billâh'a biat edilmesi için tertiplendiğini düşünmekteydi (el-Kerevî 2008: 180; İbn Miskeveyh 2003: V/276; İbnü'l-Esîr 1987: VII/206-207; Nüveyrî 2004: XXIII/104). Nitekim şölen esnasında Âlem tarafından diğer kapıdan içeri alınan kişilerin ellerindeki kılıçlar ile birlikte Halife'yi selamlaması, Ahmed b. Büveyh'in endişelenmesine neden olmuştur. Selamlamadan sonra Ahmed b. Büveyh, Halife'ye devlet işleriyle bir kadın mı oynuyor diyerek şöleni terk etmiştir (İbnü'l-İmrân 1999: 176). İkinci sebep, Halife Müstekfî-Billâh'ın Şîilerin dini lideri eş-Şafi'yi Babu Tak'ta tutuklatmasıdır. Bu gelişme üzerine eş-Şafi'nin serbest kalması için aracılık yaparak onu korumak isteyen Bağdat ordu komutanı İsfehdost, Halife'den serbest kalmasını istemesine rağmen bu isteği kabul edilmemiştir. Daha sonra İsfehdost, Ahmed b. Büveyh'e giderek durumu bildirmiştir (el-Kerevî 2008: 180; İbn Miskeveyh 2003: V/ 276; İbnü'l-Esîr 1987: VII/ 207). Üçüncü sebep ise Ahmed b. Büveyh'in Halife'nin Bağdat dışında bulunan bazı askerlere Hamdanîler ile yardımlaşarak destek vermesi yönündeki şüpheleridir (el-Kerevî 2008: 180).

Halife Müstekfî-Billâh'ı azletmek için uygun bir fırsat yakalamak isteyen Ahmed b. Büveyh, bu fırsatı Halife'nin kabul gününde kendisini Darü'l-Hilâfe'ye davet etmesi ile yakalamıştır. Kabul gününde Deylemlî iki askerin Halife'nin yanına gelip elini öpecek gibi yaparak Halife'nin ellerinden tutarak tahtından aşağı etmeleri üzerine büyük bir kaos ortamı yaşanmıştır. Halife'nin malları yağmalandığı gibi Halife Deylemlî askerler tarafından tutuklatılarak Ahmed b. Büveyh'in sarayına götürülmüştür. Burada Ahmed b. Büveyh tarafından gözlerine mil çekilerek zindana atılmıştır. Müstekfî-Billâh'ın azledilmesinden sonra yerine 946 yılında Ahmed b. Büveyh tarafından el-Mutî'-Lillâh getirilmiştir (946-974) (Ebu'l-Ferec 1995: XIV/45-46; İbn Kesîr 1991: XI/212; İbn Miskeveyh 2003: V/ 276; İbnü'l-Esîr 1987: VII/207; İbnü'l-İmrân 1999: 176-177; Nüveyrî 2004: XXIII/105; Özaydın 2006: XXXII/140).

Mezhebî olarak Şîalığı benimseyen Büveyhîlerin Sünnî Abbâsî Hilafetine karşı elde ettiği bu üstünlük, Bağdat'ta Sünnî-Şîî çatışmalarının yaşanmasına neden olmuştur. Büveyhîlerin Bağdat üzerindeki egemenliği, Tuğrul Bey'in 1055 yılında Bağdat'a gelmesine kadar devam etmiştir (Müneymine 1987: 127).

Sonuç

Deylem bölgesine mensup olan Büveyhîlerin kuruluşu hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ancak yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde kaynaklarda Alî b. Büveyh (İmâdüddeve), Hasan b. Büveyh (Rüknüddeve) ve Ahmed b. Büveyh'in (Muizzüddeve) babalarının Ebu Şuca Büveyh b. Fenna adında fakir bir balıkçı olduğu ifade edilmiştir. Büveyhîler Devleti'nin temelleri ilk olarak Deylem'de Zeydî hareketinin ortaya çıkmasına neden olan Hasan el-Utrûş ve oğlu Hasan ed-Dai döneminde Büveyhî hanedanının kurucusu ve bu hanedanın ilerleyen süreçlerde Cibâl, Fars ve Hüzistan kolunun hükümdarı olan İmâdüddeve Ali b. Büveyh'in kendisini ön plana çıkartmasıyla birlikte atılmıştır. Zeydilerden sonra Taberistan ve Curcân'da hâkimiyet kuran Mekan b. Kâki'nin hizmetine giren Alî b. Büveyh'in daha sonra Ziyârîler Hanedanı'nın kurucusu Merdâvîc b. Ziyârın hizmetine girmesiyle birlikte yaptığı hizmetlerden dolayı Kerec valiliğine atanması Büveyhîlerin itibar kazanmalarına imkân sağlamıştır. İlerleyen süreçlerde Ali b. Büveyh'in Şîrazi, Ahmet b. Büveyh'in Kirman ve Ahvaz'ı, Hasan b. Büveyh'in ise İsfahan, Rey ve Cibâl'i alarak Fars ve Hemedan'ı sınırları içerisine dâhil etmesiyle birlikte Büveyhîlerin Rey ve Cibâl kollarının kurulmasını sağlamışlardır. Şüphesiz Büveyhîlerin siyasi tarihte ön plana çıkmaları Ahmed b. Büveyh'in 945 yılında Bağdat'a girdikten sonra Abbasi Halifesi Müstekfi-Billâh'ı azletmesi sonrası yönetimi ele geçirmesiyle olmuştur. Kuruluş döneminde Şîa'nın bir kolu olan Zeydîlere mensup olmalarına rağmen daha sonraki dönemlerde İsnâaşeriyye'ye bağlı oldukları iddia edilen Büveyhîlerin, Bağdat'ta Sünnî yönetimi ele geçirmeleri Şiiilerin nüfusunda hızlı bir şekilde artışın yaşanmasına neden olmuştur. Büveyhîler, Şîi olmalarına rağmen hilafeti ilga etmek yerine siyasi amaçları için Sünnî Abbâsî Halifeliğinin devam etmesini istemişlerdir. İlerleyen süreçlerde Büveyhîlerin İran ve Irak'ta ticareti geliştirememeleri neticesinde muhtelif zamanlarda ortaya çıkan isyanlar, devletin zayıflamasına ve mevcut toprakların 1029'da Gaznelîlerin, 1055'te Büyük Selçukluların, 1062'de ise Şebânkâre Emirliği ve Kirman Selçukluların eline geçmesine neden olmuştur.

Kaynakça

- Ağırakça, Ahmet (1989). "Büveyhîler Devrinde Türk Kumandanları". *Belleten*, I (53): 607-635.
- Akoğlu, Muharrem (2009). "Büveyhîlerin Mezhebi Eğilimleri Politikaları Üzerine". *Bilimname*, II: 123-138.
- Çubukcu, İsa (2007). "Nu'mân b. Mukarrin", *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXIII: 240.
- Doğan, İsa (1997). "Hasan el-Utrûş", *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XVI: 356-358.

- Ebu'l-Ferec, Abdurrahman b. Ali, (1995). *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülük ve'l-Umem*. XIV, ed. Muhammed Abdulkadir A'ta, Mustafa Abdulkadir A'ta, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye.
- el-Anisî, Tubya (1932). *Tefsiru'l-Elfazi'd-Dâhile fi'l-Luğati'l-Arabiyye mea'z-Zikri Asliha bihurufihi*. Kahire: Mektebetu'l-Arab.
- el-Iş, Yusuf (1977). *Tarihü'l-Asri'l-Hilafeti'l-Abbasiyye*. Dımaşk.
- el-Kerevî, İbrahim Selman (2008). *el-Büveyhiyyun ve'l-Hilafetu'l-Abbâsiyye*. İskenderiyye: Merkezu'l İskenderiyye.
- en-Natık, Ebu Tâlib (2014). *el-İfadetu fi't-Tarihu'l-Eimmet es-Sade*. Yemen.
- es-Suyutî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebubekir (2015). *Tarihu'l-Hulefâ'*. ed. Muhammed Gassan, Katar: Vizeratu'l-Evkâf ve eş-Şuunu'l-İslâmiyye.
- ez-Zehabî, Muhammed b. Ahmed (1985). *el-İber fi Haber min Gaber*. II, düz. Ebu Hacir Muhammed es-Saîd, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye.
- Güner, Ahmet (2000). "İmâdüdevle", *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXII: 173-174.
- Güner, Ahmet (2006). "Muttakî-Lillâh", *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXII: 223-224.
- Güner, Ahmet (2006). "Nasirüdevle", *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXII: 402-403.
- Güner, Ahmet (2008). "Rüknüdevle", *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXV: 285-286
- Hasan İbrahim, Hasan (1997). *es-Siyasiyye ve'd-Din ve's-Sekafe ve'l-İçtima'*. III, Kahire: Mektebetü'l-Nehdetü'l-Hadariyye.
- Hududu'l-Âlem Mine'l-Maşrik İle'l-Mağrib*. (1999). ed. Yusuf el-Hadî, Kahire: Daru's-Sekâfe.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Ahmed Şemseddin (1978). *Vefayâtu'l-A'yan ve Ebna'u Ebnai'z-Zaman*. I, ed. İhsan Abbâs, Beyrut: Dar Sadir.
- İbn Havkal, Ebu'l-Kasım (1992). *Suretu'l-Arz*. II, Beyrut: Daru'l-Mektebetu'l-Haya.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İmaduddin İsmail (1991). *el-Bidaye ve en-Nihaye*. XI, Beyrut: Mektebetu'l-Maarif.
- İbn Miskeveyh, Ebu Ali Muhammed (2003). *Tecâribu'l-Umem ve Teâkubu'l-Himem*. V, (ed. Seyyid Kesrevi Hasan), Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin Ebu'l-Hasan (1987). *el-Kamil fi't-Tarih*. VII, ed. M. Yusuf Dukak, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- İbnü'l-Fakîh (1996). Ebû Abdullah Ahmed, *Kitabû'l-Büldân*. ed. Yusûf el-Hadî, Beyrut: Alemû'l-Kütüb.
- İbnü'l-İmrân, Muhammed b. Ali (1999). *el-İnba' fi Tarihi'l-Hulefa'*. ed. Kasım es-Semairi, Kahire: Daru'l-Evkafi'l-Arabiyye.
- İbnü'l-Verdî, Zeyneddin Ömer b. Muzaffer (1996). *Tarihu İbnü'l-Verdî*. I, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İstahrî, Ebi İshak İbrahim b. Muhammed el Farisi (1927). *Kitabu'l-Mesâlik ve'l-Memâlik*. Leiden.
- Merçil, Erdoğan (1988). *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, V, ed. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul.
- Merçil, Erdoğan (1992). "Büveyhîler", *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, VI: 496-500.
- Merçil, Erdoğan (2013). "Ziyârîler", *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XLIV: 498-499.
- Mesudî, Ebu'l Hasan Ali b. el-Hüseyin (2004). *Mürucu'z-Zeheb*. çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Müneymine, Hasan (1987). *Tarihu ed-Devleti'l-Büveyhîyye es-Siyasî ve'l-İçtimâî ve es-Sekâfî: Mukatatu Faris*. Beyrut: Daru'l Câmia.
- Nüveyrî, Şehabeddin Ahmed b. Abdulvahhab (2004). *Nihayetu'l-Ereb fi Fünuni'l-Edeb*, XXIII, ed. Abdulmecid Terhini, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Özaydın, Abdulkerim (1992). "Beridîler", *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, V: 501-502.
- Özaydın, Abdulkerim (2006). "Müstekfi-Billâh", *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXII: 139-140.
- Sulî, Muhammed b. Yahya (1979). *Ahbaru'r-Radi-Billâh ve'l-Müttakkî-Lillâh ev Tarihu'd-Devleti'l-Abbâsîyye*. Beyrut.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (1967). *Tarihu Taberî*. IV, ed. Ebu'l-Fazl İbrahim, Kahire: Daru'l-Maârif.
- Tenuhî, Kadı Ebu Ali Muhsin (1995). *Nişvâru'l-Muhadara ve Ahbâru'l-Müzakere*. II, III, IV, ed. Abud eş-Şalecî, Beyrut: Dar Sadîr.
- Vefa, Muhammed Alî (1991). *el-Hilafetu'l-Abbasiyye fi Ahdi'l-Büveyhîyyin*. İskenderiye: Mektebetu'l-Camiu'l-Hadis.
- Yâkût, Ebû Abdullah el-Hamevî (1977). *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: Dar Sadîr.
- Yaşaroğlu, Hasan (1998). *Taberistan Zeydileri*. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Büveyhiler Devleti'nin Kuruluşu ve Bağdat'a Hâkim Olma Süreci (933-945)

Yıldız, Hakkı Dursun (1992). "Beckem". *DİA*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, V: 287-288.